

KAI KURIE LOPŠINIŲ IR VAIKŲ MIGDYMO TRADICIJŲ BRUOŽAI

Jūratė Šemetaitė

Etnomuzikologė. Lietuvos liaudies kultūros centras

Lopšinės ir visas jas supantis paprotinis kontekstas, šis archajiškas mūsų kultūros paveldas, ilgus praeities šimtmečius padėjo žmonėms auginti savo vaikus. Jas pasitelkdavo ir kurdavo motinos, auklės ir vyresnieji šeimos nariai. Lopšinės – lietuvių liaudies suaugusiųjų kūryba vaikams, dainuojamos, kad švelnia melodija, ritminiais, supimą imituojančiais judesiais ir raminamais žodžiais užmigdytų mažylį.

Jas išsaugojo daugelis pasaulio tautų. Lietuviškų lopšinių analogų galime sutikti kaimyninių tautų – latvių, estų, rusų, ukrainiečių, lenkų – folklore. Įdomių grupinio tokių dainų atlikimo pavyzdžių yra Afrikos genčių, kur vaikų migdymas – bendruomeninis ritualas, folklore. Etnomuzikologų tyrinėjimuose pažymima, kad senosios lopšinės turi daug ypatybių, atskleidžiančių archajiškas tokių dainų ištakas. Dalį jų galėtume priskirti senajam bendraeuropiniam muzikiniam sluoksniui. Anot etnomuzikologės Austės Nakienės, senosiose lopšinėse galima įžvelgti akmens amžiuje gyvavusios liaudies kūrybos atspindžių (Vaikų ne vaikų dainos.//Liaudies kultūra.– 1997, Nr.6, p 26).

Daugelį amžių lopšinės buvo dainuojamos ir saugomos motinų, jas perduodavo iš kartos į kartą. Taip lopšinės, nepraradusios savo paskirties, pasiekė mūsų dienas. Ir iki šiol jos neatsiejamos nuo vaikų migdymo tradicijų. Pateikėjos ir šiandien pasakoja, kad seniau šias dainas dainuodavo supdamos lopšį.

Yra nemažai lopšinių, kurių tekstuose kalbama apie miegą. Mūsų pramotės puikiai suvokė, jog jei mažylis gerai miegos, tai bus sveikas ir stiprus, todėl norėdamos, kad vaikas nusiramintų prieš miegą dainavo šias dainas. Psichologai teigia, kad yra vaikų, kurie jaučia miego baimę; pasitelkus lopšines galima kur kas lengviau „keliauti“ į miego pasaulį.

Senąsias lopšines galima būtų priskirti apeiginei kūrybai, nes pasikartojantys refrenai, imituojantys supimo judesį, kadaise galėjo turėti ir maginę paskirtį – skatinti augimą ar prišaukti miegą. Kai kurių lopšinių

tekstuose yra išlikę senųjų tikėjimų relikvų, mitologinių personažų: pelelė, zuikis, kiškėlis, ketelė, meška, baubas. Paminėti veikėjai – būtybės, susijusios su anapusiniu pasauliu. Seniau iki krikšto kūdikio vardu nevadino, dažniausiai *leliuku, lėlyte*. Tokį įvardinimą galima tapatinti su lopšinių garsažodžiais „*liūlia, lyliā*“.

Fiksuotoje etnografinėje medžiagoje randame, kad pradinis vaiko gyvenimo laikotarpis (gimtis, pirmieji metai) buvo siejamas su įvairiais draudimais ir tikėjimais: visoje Lietuvoje buvo sakoma, kad negalima supti tuščią lopšį, nes paskui jame paguldytas vaikas neužmigs; kaip teigta Linkuvoje, Gudžiūnuose, idant vaikas geriau miegotų, reikia pirma įdėjus į lopšį katę pasupti: tada kūdikį reikėtų supti neilgai, jis greit užmigs; Raseiniuose buvo negalima sveikintis per skersą lopšį, nes vaikas gali mirti; Dusetose sakoma, kad saulei leidžiantis negalima migdyti vaiką, nes jis neramiai miegos; Marijampolėje, Girkaľnyje drausta vaiko vystyklus palikti lauke saulei nusileidus, nes po to vaikas nemiegos; Šalčininkų r., Adutiškyje, Liškiavoje per lopšį buvo negalima jokio daikto perduoti, nes kūdikis neaugs ir pan. Taigi tokiu būdu siekta, kad mažylis išvengtų galimų nelaimių, o taip pat būtų apsaugota jo sveikata.

Beveik visos lietuvių liaudies dainos prarado funkciją, o lopšinės, tampriai susijusios su vaikų auginimu (pagrindinė priežastis, lėmusi jų gyvybingumą), išliko žmonių atmintyje iki šių dienų, todėl dar ir šiandien ekspedicijose vyresnės moterys pasakoja, kad jas dainuoja migdydamos savo vaikaičius. Šių dainų paskirtis išsaugoma, toliau tebetęsiama tų kūrinėlių gyvavimo tradicija. Tiek anksčiau, tiek pastaruoju metu ekspedicijose dauguma dainininkių prisimena vieną ar dvi lopšines ir pasakoja, kad kartoja tą pačią lopšinę daug kartų, kol mažylis užmiega.

Šie kūrinėliai vis dar turi savo funkciją, juos atliekant reikia tam tikros nuotaikos, jie atskleidžia intymų mamos ir kūdikio pasaulį, todėl jie neretai dainuojami nenoriai. Pateikėjos, prisimenančios daug dainų, šiuos kūrinėlius ne itin vertina ir dažniausiai juos apibūdina žodžiu „niekaĩ“. Tačiau yra tokių pateikėjų, kurios labai gražiai pasakoja apie vaikų auginimo tradicijas ir teigia, kad mažyliams lopšines dainuoti būtina. Atspindėdama senąją pasaulėžiūrą, viena aktyviausių šių dienų etninės kultūros pateikėjų Emilija Brajinskienė (padainavusi 10 lopšinių), teigia, kad prieš miegą labai svarbu vaikelį nuraminti, nes mažyliai bijo miegoti

ir jiems atrodo, kad neatsikels, numirs, tad jį reikia „nuteikti“; tokiais atvejais geriausia pagalbininkė – lopšinė.

Jei vaikui mama nedainavo lopšinių, jis būna nejautrus, kietaširdis. Apie tokius visoje Lietuvoje sakoma: „Turbūt mamos lopšinės negirdėjęs arba matyt nesuptas užaugo“. Pasak vienos žymiausių liaudies dainų atlikėjos Veronikos Povilionienės, „jeigu laikas grįžtų atgal, visus vakarus praleisčiau su vaikais ir jiems dainuočiau. Tą kviečiu daryti visus tėvus. Deja, dabar galiu tik gailėtis neišdainuotų lopšinių...“.

Kaip jau buvo minėta, lopšinių paskirtis susijus su kūdikio auginimu – jo supimu, raminiu, migdymu. Tai pasiekama monotonišku ritmišku judesiu supant vaiką ir nesudėtinga melodija dainuojant žodžius, „atnešančius“ jam ramybę ir miegą. Tradicinėje aplinkoje dažniausiai kūdikį supdavo motina, tačiau dienos metu lopšį pasupdavo bet kuris laisvesnis šeimos narys. Į lopšį vaikelis buvo guldomas tik po gimimo praėjus kelioms dienoms.

Beje, kaip atrodė mūsų tėvų, senelių lopšiai? „Iki 20 a. I pusės Lietuvoje gyvavo 3–jų tipų pakabinamieji lopšiai: iš drobės gabalo, aptraukto ant ovalaus lanko: pinti iš skalų, šaknelių ar plėšų; sukalti iš lentelių. Juos keturiomis virvėmis kabindavo ant medinės lingės, užkištos už lubų sijos. Ėmus lentomis užkalinėti lubų sijas ir kambariuose atsiradus lentinėms grindims, paplito 2–jų tipų pastatomieji lopšiai: medinės staklelės su įkabinta medine dėže ir lentinė dėžė su pavažomis. Kartais lentiniai lopšiai buvo puošiami įvairiausiais raižiniais“. Lopšys buvo pakabinamas šalia motinos lovos ant palubėje pritvirtintos beržinės karties, vadinamos linge. Prie lopšio pritaisydavo specialią virvinę kilpą, kad būtų galima jį judinti koja. Taigi mama turėjo laisvas rankas darbams. Supama buvo „aukštyt žemyn“, nes taip lingavo palubiuose pritvirtintos liaunasis karties galas, prie kurio virvėmis buvo pririštas lopšys. Po metų, o kartais ir anksčiau (jei vaikutis būdavo pakankamai ūgtelėjęs), jį guldydavo į vygę – ant grindų pastatytą lovele su lankais ant galinių kojų, kurią buvo galima supti jau ne „aukštyt žemyn“, bet į šonus. Ir taip supant – dainuoti lopšines.

Kaip minėta, lopšinės – reiškinyt su daugybe funkcijų. Jų kontekstas – tai visokeriopa vaiko apsauga. Iki metų kūdikio būtis (buvimas „tarp gyvenimo ir mirties“) itin pažeidžiama, todėl tradicinėje

aplinkoje buvo stengiamasi rasti įvairių priemonių (aukščiau minėtų tikėjimų, draudimų), kurios padėtų išvengti galimų nelaimių. Prie tokių priemonių galima būtų priskirti ir mažylio supimą, kurio naudingumas seniau žmonėms nekėlė abejonių. Apie tam tikrą jo „maginį poveikį“, veiksmingumą liudijimų randame ir pasakose, kuriose vaikelio geidžiantys žmonės dažniausiai savo tikslo pasiekia atlikdami būtent supimo veiksmus. Pasak tautosakos tyrinėtojos Bronislavos Kerbelytės, seneliai juostoje supa uoga, o iš uogos sulaukia mergaitės; žmonės supa kultuvę ir taip sulaukia stipraus sūnaus. Supimo judesys svarbus ir lopšinių melodijose.

Taigi pagrindinis lopšinės tikslas – nuraminti, užmigdyti. Bet labai svarbu atkreipti dėmesį į psichologinius dalykus, į motinos ir kūdikio ryšį: visų pirma mamos balsas geriausiai pažįstamas vaikui (tyrimai rodo, kad jau vaisius girdi aplinkinių balsus). Neabejotina ir ugdomoji lopšinių paskirtis: klausos, ritmo, kalbos pažinimo, melodinio intonacinio žodyno lavinimas.

Lopšinėms būdingas žodžių, melodijos paprastumas, improvizacija. Visuose regionuose žinomi tekstai, kuriuose į kūdikį kreipiamasi įvairiais augalų, paukščių, gėlių ar paprasčiausiai mažybiniais vardais – *mažutis, drabnutis, dukrelė, meilutis sūnelis* : „*Liūlia liūlia, sūnutis mana, liūlia*“.

Taip pat jose atsiskleidžia mamos svajonės bei lūkesčiai. Kai kurių senųjų lopšinių viena iš funkcijų, kuri Lietuvoje jau užmiršta: vaiko apsaugojimas. Dzūkijoje ir Aukštaitijoje sutinkami lopšinių variantai, kuriuose išlikęs mirties linkėjimo motyvas: „*A-a mažų, duos dievulis gražų, šitų užaugysiu, kitų numarysiu*“.

Panašių atitikmenų yra slavų, latvių, estų lopšinėse. Manoma, kad šių lopšinių tekstai susiję su apsaugine magija. Lyginant su baltarusių folklorine medžiaga galima teigti, kad toks paradoksalus

♩ ≈ 60
A - a ma - žų,
duos die - vu - lis gra - žų,
♩ = 72
Ši - tų už - ai - gy - sim,
ki - tų nu - ma - ry - sim,
ši - tų už - ai - gy - sim,
ki - tų nu - ma - ry - sim.

Lietuvių liaudies dainynas.
T.I. Vaikų dainos: Nr.120.

linkėjimas – mėginimas apgauti piktašias jėgas, galinčias pakenkti kūdikiui.

Žemaitijos šiaurėje, prie Latvijos sienos, paplitęs lopšinės teksto tipas apie *pelelę*, kuri neša saldų miegelį. Folkloristai teigia, kad lopšinių tekstai apie pelytę yra labai seni, jos atspindi pirmykštį tikėjimą, pagal kurį, žmogaus siela gali pasirodyti pelės, paukščio ir kitais pavidalais. Pietrytinėje Lietuvos dalyje sutinkami lopšinių variantai su refrenais „*lylia lylia, ūcia lylia*“ ir yra artimi arba atitinka sūpuoklinių dainų melodijas, kurios siejamos su pavasario augmenijos augimo skatinimu, o „supimasis“, kaip minėta, turėjo ir maginę funkciją. Lopšinėse minėtais garsažodžiais tekstai plėtoja vaikelio augimo tematiką.

Lietuvių liaudies dainynas. T.I. Vaikų dainos: Nr.28

Suvalkijoje yra pavyzdžių, kurių tekstai primena magines žodžių formules (pvz. užkalbėjimus, būrimus). Čia siekiama ką nors paveikti, ko nors pasiekti. Formulės išreiškia sakančiojo valią, sustiprintą liepiamąja nuosaka, veiksmožodžių garsažodžių pakartojimu: „*Užmik užmik, mažyte*“. Magines formules primena ir lopšinėse du kartus kartojami refrenai: „*a-a a-a, liūlia liūlia, lylia lylia*“.

Lietuvių liaudies dainynas. T.I. Vaikų dainos: Nr.10

Skambesiu refrenai imituoja supimo garsus, o semantiškai reiškia „miegot“, „supu“. Tokių kūrinėlių užfiksuota įvairiuose Lietuvos regionuose. Kuriant lopšines itin reikšminga improvizacija, kuri ir yra archajiškesnio lopšinių tipo pagrindas. Jos, kaip ir raudos ar raliavimai, tiesiogiai nukreiptos į adresatą. Ypač dažnai kinta tekstų pabaigos,

prikuriami nauji motyvai. Improvizacinių lopšinių poezija išsiskiria paprastumu, epitetų gausa (pvz.: sūnelis – *sakalėlis, dobilėlis, aukso žiedelis*, dukrelė – *aguonulė, rūtelė, gulbelė, miško gegutėlė*).

♩ = 72

A - a a - a, ly - lia ly - liu - tį,

liū - lia liū - lia ma - žu - tē - lį, liū - lia ly - liu - tį,
 čiū - čia liū - lia ma - žu - tē - lį, liū - lia ly - liu - tį,
 uš - čia ly - lia ma - žu - tē - lį, liū - lia ly - liu - tį.

Lietuvių liaudies dainynas T.I Vaikų dainos: Nr. 47

Šioms dainoms būdingas vienbalsiškumas, atlikimo monotoniškumas, labai svarbios pauzės – atsikvėpimai. Dainuojant kūrinėlius būtina jausti supimo ritmą. Prigimtinėje aplinkoje lopšinių dainavimo tradicija buvo perimama iš kartos į kartą. Šeimoje vaikai girdėdavo kaip mama, močiutė, auklė, rečiau – senelis šias dainas dainuodavo mažesniems broliukams ir sesutėms. Ir taip nejučia, tarsi savaime, kaip ir kitos liaudies dainos, skambėjusios gyvenamoje aplinkoje, išlikdavo žmonių atmintyje. Tiesa, kaip pačios pateikėjos pasakoja, jos ir savų žodžių pridėdavusios, nes gražiausi žodžiai buvo skiriami mažyliams prieš miegą. O tikėjimai, draudimai, susiję su kūdikio migdymu, buvo perduodami „iš lūpų į lūpas“; dažnai teigiama, kad „mano mama taip darė ir aš darau“.

Psichologė Jolanta Sondaitė pastebi, kad naujausių tyrimų duomenimis vaiko sąmonės pokyčiai, jo protinė, intelektinė raida neatsiejama nuo vaiko ir motinos emocinio sąlyčio. Darna, išsaugota lopšinėse, yra begalinis turto šaltinis ir turi, be abejo, didžiulį raminamąjį poveikį, skatina vaiko psichikos stabilumą. Aptartos dainos vadintinos – psichologine prasme – „psichiniu pienu“. Dainuojant lopšines atsiranda pozityvus mamos ir mažylio sąlytis. Tokiu būdu sąmonėje išlieka pirminis teigiamas ryšys, kuris ateityje tampa asmenybės saugumo ir pasitikėjimo savimi garantu. Susidaro archetipinis laukas, per kurį sąsąmoningai perimama daugybė kultūrinių dalykų, veikiančių tolesniame gyvenime. Būtent mama padeda vaikui „susiderinti“ su šiuo pasauliu ir jam atsiverti.

Mūsų gyvenime vykstantys socialiniai, ekonominiai, žmogaus pasaulėžiūros pokyčiai, kaimų nykimas įtakojo visuomenės požiūrį ir į tradicinę liaudies kūrybą, neišskiriant ir lopšinių. Lopšinės pateikiamos kaip archyvinės, muziejinės „vertybės“, kurios yra nesuprantamos bei neaktualios, todėl negali būti taikomos šiuolaikinio žmogaus gyvenime. Labai trūksta žiniasklaidos dėmesio, patrauklių publikacijų, straipsnių, kuriuose būtų populiarinamos lopšinės.

Pakitus vaikų auginimo sąlygoms lopšinės pamažu „palieka“ mūsų aplinką, tačiau dar yra močiučių, mamų, auklių, kurios jas dar dainuoja migdydamos ar ramindamos kūdikius. Šių kūrinėlių vertę suvokia ir kai kurie ikimokyklinių ugdymo įstaigų pedagogai, dažniausiai juos naudoja muzikinio lavinimo tikslams. Lietuvoje veikia alternatyvaus kūdikių ugdymo sambūriai, „Mamos“ mokyklėlės, kuriose mamos ir tėčiai mokosi tradicinių lopšinių, žaidinimų ir kitų liaudies kūrybos sričių. Tai itin skatintina veikla, kurią būtina propaguoti ir plėtoti.

Literatūros sąrašas

1. Pelyte, nešk miegelį (lietuvių liaudies lopšinės) / Parengė Leonardas Sauka.– Vilnius: leidykla Vaga, 1973
2. Lietuvių liaudies dainynas. T.I. Vaikų dainos / Parengė: Pranė Jokimaitienė, Zofija Pupeikienė.– Vilnius: leidykla Vaga, 1980
3. Dzūkų melodijos / Sudarė ir parengė Genovaitė Četkauskaitė.– Vilnius:leidykla Vaga, 1981
4. Aukštaičių melodijos / Parengė: Laima Burkšaitienė, Danutė Krištopaitė.– Vilnius: leidykla Vaga, 1990
5. Lopšinės ir žaidinimai / Sudarė Jūratė Šemetaitė Lopšinės.– Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras,1992
6. Dainuoj zuikis, dainuoj lapė [Lietuvių liaudies dainos vaikams] / sudarė Dalia Vaicenavičienė.– Vilnius, 2004
7. Kas tą pupą supa [Lopšinės ir žaidinimai] / sudarė Lina Sakalauskaitė.– Kaunas: Leidykla Šviesa, 2006
8. Vaikų dainos / Sudarė Živilė Ramoškaitė.–Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutes, 2007
9. Vaikystė ir vedybos: Lietuvių liaudies tradicijos / sudarė Jonas Balys.– Brooklyn: 1979
10. Lietuvių valstiečių baldai [katalogas]. I, II d. / Parengė Bernotienė S., Budrytė Z.– Vilnius:1988
11. Gyvasis vanduo: lietuvių stebuklinės pasakos / sudarė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vyturys, 1989